

16. Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: наук.-практ. посіб. К.: Атіка, 2009. 64 с.
17. Погорецький М.А. Слідчі дії: поняття та класифікація. Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ. 2008. Вип. 1. С. 150–156.
18. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.
19. Соловьев А.Б. Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса России. М.: Юрлитинформ, 2002. 160 с.
20. Белкин Р.С. Криминалистика: учебник. М.: Юрист, 1999. 464 с.

УДК 343.1

ПАНЧЕНКО О.В.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ, ДО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

У статті проведено дослідження матеріальних і процесуальних підстав набуття особою статусу юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження. На підставі відповідного дослідження надаються пропозиції про внесення змін до чинного кримінального процесуального законодавства з метою підвищення його дієвості.

Ключові слова: юридична особа, щодо якої здійснюється кримінальне провадження; статус; представник юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

В статье осуществляется анализ материальных и процессуальных оснований приобретения лицом статуса юридического лица, в отношении которого осуществляется уголовное производство. На основании соответствующего исследования выносятся предложения о внесении изменений в действующее уголовное процессуальное законодательство с целью повышения его эффективности.

Ключевые слова: юридическое лицо, в отношении которого осуществляется уголовное производство; статус; представитель юридического лица, в отношении которого осуществляется уголовное производство.

The article deals with the study of the material and procedural grounds for acquiring the status of a legal entity in respect of which criminal proceedings are being conducted. On the basis of the relevant study, proposals are made for amending the existing criminal procedural legislation in order to increase its effectiveness.

Key words: legal entity, which is subject to criminal proceedings; status; representative of the legal entity against which the criminal proceedings are being conducted.

Вступ. Відповідно до ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) завданнями кримінального судочинства є охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, застосування до них належної правової процедури. Їх досягнення здійснюється насамперед шляхом визначення місця кожного суб'єкта провадження у кримінальних процесуальних відносинах, закріплення за ними на законодавчому рівні відповідного процесуального статусу.

© ПАНЧЕНКО О.В. – здобувач кафедри кримінального процесу (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Постановка завдання. Визначити матеріальні та процесуальні підстави набуття учасником провадження статусу юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, а також проаналізувати його змістовне наповнення.

Результати дослідження. Категорія «правовий статус особи» відіграє важливу роль у юридичній науці, тому достатньо досліджена, хоча думки з приводу її правової природи є неоднозначними. Учені визначають її як: «правоздатність особи» [1, с. 28]; «соціально припустимі та необхідні можливості, потенції особи не просто як індивіда, а як громадянина держави. Вони гарантовані авторитетом держави, всією його силою» [2, с. 8]; «відображення юридично оформленого соціального статусу особи в державі» [3, с. 231] тощо.

Звертає на себе увагу той факт, що базою більшості запропонованих визначень поняття «правовий статус особи» є перелік його структурних елементів. Так, на думку одних авторів, в основу досліджуваної категорії покладені лише права та обов'язки особи [4, с. 106]. Інші науковці є прибічниками більш широкого тлумачення і відносять до її змісту додатково «відповідальність» [6, с. 409], «правові норми, що встановлюють даний статус, правосуб'єктність, законні інтереси, громадянство, юридичну відповідальність, правові принципи, правовідносини загального (статусного) типу» [3, с. 237], «громадянство» [7, с. 8], «блага та правосуб'єктність» [8, с. 124–126] тощо.

Окрім структурування правового статусу індивіда, юристи пропонують класифікувати його за певними критеріями поділу. До речі, виділяють такі його види: а) загальний, або конституційний, статус громадянина; б) спеціальний, або родовий, статус певних категорій громадян; в) індивідуальний статус; г) статус фізичних та юридичних осіб; ґ) статус іноземців, осіб без громадянства або із подвійним громадянством, біженців; д) статус громадян, які перебувають за кордоном; е) галузеві статуси: цивільно-правовий, адміністративно-правовий тощо; є) професійні та посадові статуси (статус депутата, міністра, судді, прокурора [9, с. 235]; загальний, спеціальний та індивідуальний статуси [6, с. 413].

На наш погляд, розуміння категорії «правовий статус особи» залежить від розвитку суспільних відносин, у яких проходить становлення наукова доктрина. Її зміст має бути гнучким і відображати найбільш прогресивні уявлення про правове становище особи в різних сферах громадського життя. А тому наукові погляди на сутність і структурні елементи досліджуваного наукового явища будуть постійно змінюватися.

Не претендуючи на глибоке наукове пізнання конструкції «правовий статус особи», оскільки це не є безпосереднім завданням статті, все ж таки вважаємо за доцільне висловити певні міркування з цього питання.

У перекладі з латини слово «status» означає «положення, становище будь-чого, будь-кого» [10, с. 787]. Інакше кажучи, це позиція (станoviще) певного суб'єкта (об'єкта) в конкретній системі (структурі, ієрархії) в конкретний проміжок часу.

Проектуючи це положення на категорію «правовий статус особи», можна стверджувати, що під нею треба розуміти передбачені законодавством держави певні можливості особи реалізувати власні інтереси в середовищі, де вона перебуває (права, гарантії реалізації цих прав), рамки дозволених дій і потреби в здійсненні таких дій із метою оптимального існування інших індивідів і підтримання сталості функціонування усього середовища (обов'язки, відповідальність). Як влучно зазначає О.В. Белькова: «Ці можливості у праві набувають форми суб'єктивних прав та обов'язків, роль яких полягає в чіткому визначенні правових координат кожної людини, напрямку діяльності у тій чи іншій сфері свого життя, окреслення юридично визначених можливостей і необхідності, яка характеризує її поведінку» [11, с. 13].

Правовий статус будь-якого суб'єкта кримінального провадження виникає в порядку, встановленому КПК України. До того ж деякі науковці пропонують розрізняти три його складові – нормативну (правові норми, відповідно до яких приймається рішення), фактичну (факти, обставини, які необхідно встановити для прийняття рішення) та інформаційну (способи встановлення фактів) [11, с. 787]. Інші обґрунтовано пропонують виділяти матеріальну (не процесуальну, фактичну) та процесуальну (формальну) підстави отримання статусу учасника кримінального судочинства. Зазвичай під матеріальними підставами розуміють фактичні дані, що свідчать про певні обставини, які є передумовою набуття особою статусу учасника кримінального провадження; під процесуальними – певні дії або рішення органів розслідування, суду [12; 13, с. 66 с; 14, с. 59].

Узявши за основу наведені точки зору, спробуємо встановити момент набуття суб'єктом статусу юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Відповідно до ч. 8 ст. 214 КПК України відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст. ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, ч. 1, 2 ст. 368-33, ч. 1, 2 ст. 368-4, ст. 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст. 258–258-5 КК України. Про внесення відомостей слідчий або прокурор не пізніше ніж наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу. Провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру.

Аналіз приписів КПК України дозволяє стверджувати, що матеріальною підставою набуття суб'єктом статусу юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, є вручення уповноваженій особі юридичної особи повідомлення про підозру у вчиненні в інтересах такої юридичної особи та / або від її імені злочинів, передбачених ч. 8 ст. 214 КПК України. При цьому, на наш погляд, потребує окремої наукової оцінки хронологія дій, спрямованих на вручення відповідного процесуального документа, та його змісту з метою чіткого встановлення моменту набуття учасником судочинства статусу юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Згідно з ч. 1 ст. 276 КПК України повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК України, у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Фактичною основою повідомлення особи про підозру є наявність у слідчого, прокурора внутрішнього переконання, що базується на певній сукупності доказів, про вчинення конкретною особою кримінального правопорушення. Але на момент здійснення відповідної процесуальної дії у кримінальних провадженнях, розпочатих за статтями КК України, зазначеними у ст. 96-3 КК України (тобто тих, де потенційно до юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру), у слідчого, прокурора не має (може не бути) точних даних про те, що уповноважена особа діяла від імені, в інтересах юридичної особи. Проте закон вимагає наявності цих обставин у повідомленні особі про підозру як підстави внесення даних про юридичну особу, щодо якої буде здійснюватися кримінальне провадження, до ЄРДР. Отже, можна говорити про специфіку повідомлення особи про підозру в кримінальних провадженнях щодо юридичної особи, яка полягає в тому, що в ньому обов'язково мають бути зазначені обставини, які свідчать про те, що протиправні дії уповноваженої особи були здійснені в інтересах такої юридичної особи та / або від її імені.

Продовжуючи розвивати думку щодо змісту відповідного процесуального документа, вважаємо за доцільне зупинитися на питанні про необхідність зміни повідомлення про підозру в тому випадку, коли факт вчинення уповноваженою особою злочину в інтересах юридичної особи та / або від її імені буде відомий не на момент повідомлення особі про підозру, а виявиться пізніше під час досудового розслідування, зі спливом певного часу.

Ст. 279 КПК України містить правило, відповідно до якого у випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені ст. 278 КПК України. Як зазначають автори підручника «Кримінальний процес» за редакцією Ю.М. Грошевого, В.Я. Тація та інших науковців: «стаття 279 КПК, встановлюючи вимоги до процесуального порядку зміни повідомлення про підозру, не передбачає яких-небудь відмінностей залежно від того, як змінюється підозра, – за фактичною чи юридичною стороною <...> Отже, у будь-якому випадку при зміні підозри слідчий або прокурор повинні скласти нове письмове повідомлення про підозру та вручити його підозрюваному з дотриманням вимог ст. 278 КПК» [15, с. 468]. Інакше кажучи, коли слідчий, прокурор у результаті розслідування дійдуть висновку, що має базуватися на певній сукупності доказів, про вчинення уповноваженою особою злочину в інтересах юридичної особи та / або від її імені, вони мають скласти повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри, повідомити про зміну підозри особу, після чого внести ці дані до ЄРДР. Саме цей момент і буде матеріальною підставою набуття суб'єктом статусу юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Як обґрунтовувалося раніше, вчинення слідчим, прокурором відповідних дій автоматично не призводить до отримання юридичною особою відповідного статусу. Закон вимагає від правоохоронців не пізніше ніж наступного робочого дня письмово повідомити її про це. Отже, саме

таке повідомлення є процесуальною (формальною) підставою набуття юридичною особою статусу юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Варто звернути увагу на той факт, що КПК України не містить вимог до зазначеного процесуального документа. На наш погляд, це є недоліком закону. Вбачається, що з метою забезпечення гарантій захисту прав і законних інтересів юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, буде доцільно одночасно з письмовим повідомленням, яке повинно мати назву: «Письмове повідомлення про визнання юридичної особи такою, щодо якої здійснюється кримінальне провадження», надсилати на її адресу пам'ятку про процесуальні права та обов'язки. Зважаючи на те, що юридична особа може реалізувати свої інтереси у кримінальному судочинстві лише через свого представника, це має бути пам'ятка про права та обов'язки її представника, які зазначені у ст. 64-1 КПК України. Незалежно від того, коли представник юридичної особи буде реалізовувати надані законом права та виконувати обов'язки, статус юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, має бути наданий суб'єкту одразу після внесення відомостей до ЄРДР і направлення відповідного повідомлення, оскільки закон передбачає проведення окремих процесуальних дій без залучення представника юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження. Наприклад, накладення арешту на її майно в порядку ст. 170 КПК України.

Стаття 64-1 КПК України є основним приписом закону, що визначає процесуальний статус юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, який вона реалізує через свого представника. Конструкція норми містить положення, які регламентують, хто може бути представником юридичної особи та якими документами це підтверджується; його права протягом усього провадження, конкретно під час досудового розслідування та судового провадження; обов'язки. На наш погляд, з точки зору законодавчої техніки, що застосовувалася при формуванні ст. 64-1 КПК України, та її змісту, вона є недосконалою. По-перше, у статті дублюються окремі положення (наприклад, п. 5 ч. 3 та п. 1 ч. 4). По-друге, вона не охоплює всього комплексу прав, які можуть знадобитися представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, для відстоювання її інтересів у процесі. Наприклад, бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення; збирати докази під час судового провадження тощо. По-третє, стаття не дає чіткої відповіді на питання, з якого моменту в представника юридичної особи виникають права та обов'язки у кримінальному провадженні?

Отже, з метою удосконалення процесуального статусу юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, пропонуємо внести такі зміни до чинного законодавства:

а) ч. 8 ст. 214 КПК України після слів «письмово повідомляє юридичну особу», доповнити таким реченням: «На адресу юридичної особи одночасно з повідомленням надсилається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки її представника»;

б) ст. 64-1 КПК України викласти в такій редакції:

«Стаття 64-1. Представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження

1. Представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, може бути:

- особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником;
- керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами;
- працівник юридичної особи.

2. Повноваження представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на участь у провадженні підтверджуються:

1) документами, передбаченими ст. 50 цього Кодексу, якщо представником є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні;

2) копією установчих документів юридичної особи та документами про знаходження її на посаді (наявності повноважень), якщо представником є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;

3) довіреністю, якщо представником є працівник юридичної особи.

3. Права та обов'язки представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, виникають з моменту повідомлення юридичної особи про внесення відомостей щодо неї в Єдиний реєстр досудових розслідувань.

4. Представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, має права, передбачені цим Кодексом для підозрюваного, обвинуваченого в частині, що стосується провадження щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.

5. Представник юридичної особи зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття;

2) не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю».

Висновки. Чітке встановлення на законодавчому рівні процесуального статусу юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, дозволить підвищити гарантії реалізації її прав у кримінальному провадженні і, як наслідок, досягти завдань кримінального судочинства.

Список використаних джерел:

1. Галкин Б.А. Советский уголовно-процессуальный закон. М.: Госюриздат, 1962. 255 с.
2. Витрук Н.В. Правовой статус личности в СССР. М., 1985. 176 с.
3. Теория государства и права / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М.: Юристъ, 1997. 672 с.
4. Черданцев А.Ф. Теория государства и права. М.: Юрайт, 1999. 432 с.
5. Теория права и государства / Под ред. проф. Г.Н. Манова. М.: Изд-во БЕК, 1996. 336 с.
6. Скакун О.Ф. Теория государства и права. Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.
7. Колодій А.М. та ін. Теорія держави та права. К., 1994. 240 с.
8. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. М., 1974. 351 с.
9. Теория государства и права / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М.: Юристъ, 1997. 672 с.
10. Словник іншомовних слів / За ред. акад. О.С.Мельничука. 2-е вид, випр. і доп. Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1985. 966 с.
11. Белькова О.В. Правовой статус свидетеля в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2005. 223 с.
12. Калиновский К.Б. Уголовный процесс. Конспект лекций. Уголовный процесс. Сайт. К. Калиновского. URL: http://kalinovsky-k.narod.ru/p/lecture_notes/.
13. Самолук В.В. Законне представництво у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Львів, 2005. 216 с.
14. Галаган В.І., Калачова О.М. Встановлення процесуального статусу окремих осіб, які беруть участь у досудовому провадженні: монографія. Луганськ: Резніков В.С., 2012. 211 с.
15. Грошевий Ю.М., Тацій В.Я, Туманянц А.Р. та ін. Кримінальний процес: підручник / за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.